

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Jak uspět v médiích

5HP416

Doc. Mgr. Petr Žantovský, Ph.D.

Etika v médiích

Základní pojmy

Listina základních práv a svobod

- Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.
- Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.

Základní pojmy

etický kodex novinářů - mezinárodní standardy.

právo občanů na včasné, pravdivé a nezkreslené informace – novinář je povinen:

- a. zveřejňovat informace, jejichž původ je znám, nebo v občasném případě je doprovodit nezbytnými výhradami,
 - b. respektovat pravdu bez ohledu na důsledky, které to pro něj může mít, vyhledávat informace, které slouží všeobecnému zájmu, i přes překážky,
 - c. dbát na rozlišování faktů od osobních názorů,
 - d. nepoužívat nepoctivé prostředky k získání informace, fotografie nebo dokumenty, nebo využívat k tomu dobré víry kohokoliv.
- Nepoctivost prostředků je při tom třeba posuzovat v souvislosti s veřejným zájmem na publikování příslušné informace

Základní pojmy

požadavky na vysokou profesionalitu v žurnalistice

a. nést osobní odpovědnost za všechny své uveřejněné materiály

důvěryhodnost, slušnost a serióznost zvyšují autoritu médií

a. nic neomlouvá nepřesnost nebo neprověření informace, každá uveřejněná informace, která se ukáže jako nepřesná, musí být neprodleně opravena,

b. respektovat soukromí osob, zejména dětí a osob, které nejsou schopny pochopit následky svých výpovědí

Právní rozměr

Trestní zákon - §206 Pomluva:

(1) Kdo o jiném sdělí nepravdivý údaj, který je způsobilý značnou měrou ohrozit jeho vážnost u spoluobčanů, zejména poškodit jej v zaměstnání, narušit jeho rodinné vztahy nebo způsobit mu jinou vážnou újmu, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok.

(2) Odnětím svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti bude pachatel potrestán spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 tiskem, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným obdobně účinným způsobem.

Moc a vliv médií

Média byla v minulosti označovaná jako „sedmá velmoc“ či „čtvrtý stav“. Teoretikové i praktici se jednoznačně shodují v tvrzení: Média nemají moc. To, čím média vládou, je **vliv**. Ten dnes nelze přehlédnout. Určitý vliv na utváření názorů a důležitá rozhodování v rámci demokratického systému vládnutí je tedy vlivem na moc těch, kteří se podílí na kolektivním rozhodování za celou společnost. Vliv médií na společnost je ale složitější otázkou. Dopad na rozhodování kombinuje účinek několika faktorů. Někteří tvrdí, že média jsou klíčovým pojmem dnešní doby a od nich se odvíjí často konání vládních činitelů, což se projevuje v každodenním životě, který tak média (spolu)vytvářejí. Existují ale i názory, že moc (vliv) masmédií je jen domnělá, že se reálný život úplně odlišuje od mediální reality, která do něj zasahuje pouze okrajově.

„Dojem“ médií

Média si svou pozici vlivu upevňují také tím, že jsou snadno dostupná a stala se každodenní součástí našeho života. Informace mají tržní charakter – jsou zbožím v pravém slova smyslu. V komerčním prostředí média sehrávají dennodenní boj o zákazníka zrovna tak jako jiní výrobci.

Média rovněž vytvářejí **dojem**. Chtějí předkládat společnosti i morální šablonu toho, co je správné a co ne. V rámci „teorie zrcadlení“ se v médiích promítá hodnotový systém společnosti. Nabízí archetypy - tím více se uchylují ke zjednodušování. Předkládají publiku portréty ohrožených princezen, záludných černokněžníků, bezmocných králů a chytrých šašků.

Mediální artikulace světa

Soustředují naši pozornost na určité události, které vytlačují ostatní palčivé problémy. Jde o obrovskou hybnou sílu, protože určují, o čem nyní budou lidé přemýšlet. Tomuto nastolení nového tématu, který vytěsňuje ostatní témata, odborníci dali název **agenda setting**. Tento jev se může stát odpovědí na otázku, v jakém slova smyslu mají média vliv. „V poslední době, navzdory rostoucí pestrosti mediální nabídky, je to stále více pouze jedno téma, které má tendenci vytlačit ze společenské agendy všechna ostatní.“

(Russ-Mohl, S., Bakičová, H. - Žurnalistika)

Mediální svět není úplně přesným otiskem reality. Přesto mnoho reálného zobrazuje. Pronikl do sfér lidského života a vtiskl lidem naší doby nové pojmenování. „Mediální artikulace světa pronikla jak do kultury, tak do civilizace.“

(Bystřický, J., Mucha, I. - K filosofii médií)

Pravda a pravdivost v médiích

Pravda je komplexním pojmem, který se pojí s lidským poznáním. Samo lidské poznání je omezené a limitované různými determinanty, ať už povahou poznávaného, anebo poznávajícího onu skutečnost. „Pravda se dělí na univerzální a partikulární. První se týká univerzálního objektu, který každý může a má poznat. Partikulární pravda je poznatelná jen některým lidem.“

Za pravdu se tedy dá považovat to, co subjekt tvrdí o skutečnosti s tím, že vypovídané není v rozporu s jeho myslí. Pravdivé tvrzení je takové tvrzení, které se shoduje se skutečností. Mezi skutečností a pravdivým tvrzením člověka panuje shoda.

Pojem pravdy

Filosofický slovník má přístup k pravdě takový: „**Charakter toho, co je pravdivé buď z formálního hlediska, nebo proto, že reálně existuje. Pravdou můžeme nazvat i pravdivý výrok. Vztah mezi pravdou a skutečností je zvláště zřejmý, jde-li o pravdu svědectví nebo historického studia. Nesmíme ovšem zapomínat, že těmito výrazy označujeme shodu mezi výpovědí, symboly, jichž používá, a jejím obsahem, a na druhé straně souhrnem empirických událostí. Jinak by mohlo dojít k zaměňování pravdy a skutečnosti. Je proto lepší přiřazovat pojem pravda k výpovědi, nikoliv k faktům.**“

Pravda a lež jako sociální fenomén

Člověk jako společenský tvor žije ve společnosti mezi jednotlivými lidmi, se kterými různými formami komunikuje. Předpokladem ve vztahu k této komunikaci je jistá důvěra – že totiž důvěřujeme – či můžeme důvěřovat - sdělení druhého. Jestliže někdo cíleně lže, vědomě se provinuje proti pravdě i důvěře člověka, neboť ten je obelhán, podveden, uveden v omyl, což narušuje důvěru v mezilidských vztazích. „Pravda a lež tím mají sociální dimenzi. **Pravda buduje společenství, lež ho ničí.**“

Čest

Slovník českých synonym a antonym uvádí ke slovu čest, že jde o „1. počestnost, řádnost, úctu, vážnost,“ dále také o „2. neposkvrněnost, nevinnost, poctivost, bezúhonnost“ a „3. poctu, počest, vyznamenání.“ Slovník dále vyjmenovává synonyma k přídavnému

Širší zasazení cti uvádí Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Čest je „mravní stav budící kladné společenské hodnocení.“ Čest rozlišuje na osobní, národní a vojenskou. Spojení „hájit svou čest, dělat čest svému jménu, urážka na cti“ a tak dále. U hesla čestný je uvedeno opět více příkladů použití, např. „čestné jednání, prohlášení, čestný úkol, porušit čestné slovo, čestné členství, občanství, čestná stráž“ až po čestnost.

Chápání cti

Čest chápeme jako jedinečný soubor vlastností osobnosti. Podle filosofa a pedagoga Jana Sokola je čest „uznání a ocenění, jehož se člověku dostává od druhých, i to, jež si dává sám. Jen člověk, jehož jednání se řídí ohledem na vlastní čest, může počítat s úctou druhých a mít skutečnou autoritu mezi nimi.“

„V širším slova smyslu čest znamená sebeúctu, prostřednictvím které člověk zůstává věrný sám sobě, tj. svému přesvědčení, svým slovům a svému lepšímu já. O tento význam jde tehdy, když se o někom říká, že je „čestný člověk“.“ Úctu si zaslouží všichni lidé.

(Sokol, J.,: Malá filosofie člověka)

Respektování cti

„Respektování cti druhé osoby je povinností spravedlnosti. Ublížení něčí cti je proto porušením práva. Je nespravedlivým poškozením v řádu duchovních dober a může vyžadovat nápravu.“ Poškozenému na cti má být očištěno jeho jméno , neboť žije ve společenství lidí, před kterými byl zneuctěn; došlo tak i k znehodnocení jeho vlastní vnímání sebeúcty – kterou každý člověk osobitě prožívá.

V rámci ustanovení §11 Občanského zákoníku se o ochraně osobní cti hovoří ještě v souvislosti s přípustnou kritikou, která „není zásahem do práva na ochranu osobnosti, nemůže překročit meze věcné a konkrétní kritiky a musí být přiměřená co do obsahu i formy.“

Potupa

Potupa je jedním ze způsobů vnějšího ublížení na cti. „K potupě dochází, když někdo nespravedlivě urazí určitou přítomnou osobu nebo skupinu. Jeho pohrdání mohou vyjadřovat slova, znamení nebo opomenutí. Není nutné, aby tupená osoba nebo skupina byla přítomna reálně. Ke zneuctění může dojít i pohrdavým nakládáním s jejími zástupci, obrazy, vlajkami atd., pokud se o tom dozví.“

Potupou v širším slova smyslu rozumíme poškození úcty vůči určité osobě. Jak aktivně – např. slovním napadením či skutkem, tak v pasivním významu – nedodržením projevů úcty.

Potupení člověka tedy vede ke snížení jeho důstojnosti, postavení ve společnosti. Například ztrátou dobrého jména. Je žádoucí proto nepatřičnou potupu veřejně odvolat.

Pomluva

Pomlouvou se v nejširším významu rozumí šíření „nepravdivé, utrhačné zprávy, klepů a klevet“ , pomloutvat někoho je totéž co „pošpinit, zostudit, očernit.“¹ Slovník českých synonym navíc nabízí jen některé expresivní výrazy pomluvy jako je například drb.

Právo na dobrou pověst je založené na pravdě a spravedlnosti. „Pomluva je nepravdivé přisuzování nedostatků druhým s vědomím, že je nepravdivé. Častou formou pomluvy je směs pravdy a nepravdy.“¹ Šířitel pomluvy má jasný záměr někoho pošpinit, a proto se dopouští šíření nepravdivých informací o určité osobě. Šířením nepravdy – též výmyslu či lži - pak danou osobu poškozují.

Nactiutrhání

Složenina slov cti a utrhat. Základ slova se skládá ze slova cti – tedy jde o výše citovanou čest. Někoho nactiutrhat znamená „ostouzet, urážet, hanit, očerňovat“ , protiklad je „chválit, oslavovat, velebit, vynášet“, nactiutrhač též jako „pomlouvač“ . Dle Slovníku spisovné češtiny je nactiutrhačem ten, kdo „uráží, pomlouvá někoho, něčí čest“.

Definice o nactiutrhání zní takto: „Nactiutrhání je nespravedlivé poškození dobré pověsti druhé osoby vyzrazením jejích skutečných, ale skrytých chyb.“ Do nactiutrhání můžeme zahrnout i nadměrné poukazování na pravdivou skutečnost ve smyslu hanlivého vyjevování chyb o lidské osobnosti. „Nactiutrhání je nespravedlivé vyjevování chyb nebo zveřejňování utajených chyb bližního.“

Novinářská etika

Novinářská profese s sebou nese široké spektrum závazků vůči společnosti i dalekosáhlé důsledky zveřejněných zpráv. Novinářská etika vznikla jako snaha obsahově vymezit rámec žurnalistické práce, souvisí tedy přímo s výkonem povolání a jeho osobní a společenskou odpovědností. Novinářská etika klade požadavky na základě etických kodexů. **Počet kodexů etiky se v různých oblastech lidské činnosti zvětšuje. Určité oblasti podnikání totiž není možné korigovat jen co do odbornosti, zvláště, když mají povahu služeb.**

Etické kodexy

Zatímco některé kodexy postihují požadavky na věrohodnost zpráv a dodržování soukromí, jiné zacházejí mnohem dál a přesněji formulují situace, které se zabývají otázkami nezávislosti novinářů a jejich uchránění před tlaky vydavatelů a velmi často řeší i právo na utajení novinářského zdroje. Vše závisí na zvycích konkrétního státu a pokročilosti právní legislativy – jeho ukotvení v zákoně. Denis McQuail shrnuje všeobecné body novinářské etiky takto: „Pravda a přesnost. Nestrannost a nepředpojatost. Respekt k soukromí jednotlivce. Nezávislost na parciálních zájmech. Odpovědnost ke společnosti a veřejnému blahu. Odpovědnost vůči zákonu. Slušnost a dobrý vkus.“

Kodexy a rady

Historie práv a povinností tisku (jakožto prvního masmédia moderního druhu) sahá v Evropě do doby vzniku tiskových impérií. Jedním z prvních ucelených pokusů závazně definovat pravidla americké žurnalistiky byl Kánon z roku 1923, který se jmenoval Statečnost, pravdomluvnost, přesnost. Roku 1939 přijala Mezinárodní federace novinářů kodex na mezinárodní úrovni. V roce 1947 vznikla v Americe Komise pro svobodu tisku, která se kromě principu svobody přihlásila k společenské odpovědnosti . Teorie společenské odpovědnosti se nakonec v praxi uplatnila „ve formě kodexů, profesionálních novinářských zásad, pravidel etiky a chování, popřípadě v podobě nejrůznějších rad či tribunálů zařízených k projednávání individuálních stížností na tisk, nebo prostřednictvím veřejných komisí vyšetřujících jednotlivá média.“

Mezinárodní úpravy

Roku 1970 vzešla z Rady Evropy Deklarace o prostředcích masové komunikace a lidských právech. Základní význam deklarace spočívá v popisu podmínek pro nezávislost tisku a opatření, která zabezpečí zodpovědnost práce v masmédiích. V rámci evropských zemí byla v Mnichově roku 1971 přijata Deklarace práv a povinností žurnalistů. Mezinárodní federace novinářů definovala zásady chování novinářů nejprve v roce 1954 a v roce 1986 je rozšířila.

Kodexy v ČR

V České republice existuje etický kodex, který schválila valná hromada Syndikátu novinářů České republiky v roce 1998, od té doby byl **Komisi pro etiku** aktualizován a doplněn.

Porovnáním kodexů, kterými se mají řídit všichni novináři působící v našich médiích, si povšimneme jejich vzájemné shody. Stanovy SNČR obsahují **Deklaraci principů novinářského chování**. Tato deklaráce je považována za normu chování novinářů a vyžaduje respektovat pravdu a práva veřejnosti, používání čestných metod pro získávání zpráv, zákaz falšování dokumentů, nedopustit se pomluvy, urážky na cti, křivého a nepodloženého obvinění. **Etický kodex novináře od SNČR** je závazný pro členy syndikátu, k dobrovolnému dodržování však vyzývá novináře všechny.

Etika a investigativní žurnalistika

I investigativní žurnalista se v praxi při získávání informací někdy ubírá k neetickým způsobům. **Etické kodexy pro novináře vyžadují, aby nebylo užíváno nečestných prostředků k získání informací. Nepoctivost těchto prostředků je pak poměřována v souvislosti s veřejným zájmem pro publikování informace.**¹

Novinářské etické kodexy se v tomto ohledu snaží „sladit práva a svobody novinářů s právy a svobodami občanů tak, aby se nedostávaly do konfliktu, a stanovit odpovědnost novinářů za jejich činnost.“ Pokud investigativní žurnalisté nerespektují soukromí osob, musí se jednat jediné o témata, která souvisí s občanským rozhodováním. Vodítkem jsou odpovědi na otázky, zda-li informace o soukromí konkrétní osoby má co do činění ve **vztahu k veřejnému zájmu.**

Svoboda tisku

Svoboda tisku je úzce spjata se svobodou projevu a je součástí základních lidských práv, která jsou formulována v několika deklaracích OSN, Rady Evropy, ale i v tiskovém zákoně. „Svoboda sdělovacích prostředků má však také své hranice. Žurnalisté mají velkou odpovědnost, když zveřejňují fakta a poznatky. Jejich svoboda nesmí jít tak daleko, že by bez závažných důvodů narušovala soukromí jednotlivce. Soukromý život občana je podroben veřejné zodpovědnosti jen natolik, nakolik je to důležité pro obecné blaho. Pouhá zvědavost veřejnosti neopravňuje k porušování soukromí jedince.“

V tištěných médiích jsou **opravné sloupky** běžné a existují pro jejich rozsah a umístění kritéria, která se snaží o zmírnění dopadu šíření závadné zprávy. Pro rozhlasové nebo televizní vysílání existuje dle Zákona č. 468/1991 Sb., právo na **Odpověď** a **Dodatečné sdělení**.

Etické a právní normy

Obecně platí, že etické normy (apel na svědomí, individuální prožitek) se mají odrazit v normách právních (společenský řád, odraz toho, jak společnost přijímá etické normy). „Protože **etické normy** jsou založeny na etických hodnotách, **zavazují nás ve svědomí** a je třeba se jimi bezpodmínečně řídit. **Právní normy**, které stanovují pravidla pro společný život ve společnosti, **dávají etické dimenzi ještě dimenzi právní.**“¹ Zásadní rozdíl mezi těmito normami je ten, že právní norma zavazuje, její porušení je žalovatelné, její nedodržování je soudně vymahatelné. Nástrojem jsou sankce a tresty.

Ochrana cti

Ustanovení Občanského zákoníku § 11 praví: „Fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, **občanské cti a lidské důstojnosti**, jakož i **soukromí, svého jména a projevů osobní povahy**.“ Přičemž výčet složek osobnosti, které jsou chráněny, je jen příkladný. Ustanovení § 11 totiž vystihuje skutečnost, že „předmětem ochrany je osobnost občana ve své celistvosti. Jednotlivé dílčí složky této osobnosti (fyzická integrita, **občanská čest**, jméno, podoba, projevy osobní povahy atd.) jsou chráněny jen tehdy, jestliže jejich prostřednictvím je napadena osoba ve své celistvosti, jak bylo uvedeno.“

Zákon a pomluva

Zákon pamatuje jmenovitě též na pomluvu, která je specifikována v zákoně číslo 40/2009 Sb. (trestní zákoník). Definiuje ji § 184:

(1) Kdo o jiném sdělí nepravdivý údaj, který je způsobilý značnou měrou **ohrožit jeho vážnost u spoluobčanů**, zejména poškodit jej v zaměstnání, narušit jeho rodinné vztahy nebo způsobit mu jinou vážnou újmu, bude potrestán **odnětím svobody až na jeden rok**.

(2) **Odnětím svobody až na dvě léta** nebo zákazem činnosti bude pachatel potrestán, **spáchá-li čin uvedený v odstavci 1. tiskem, filmem, rozhlasem, televizí, veřejně přístupnou počítačovou sítí nebo jiným obdobně účinným způsobem**.

Oproti původní úpravě (§ 206 zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon) došlo jen k drobné změně, když do druhého odstavce přibyl „obdobně účinný způsob“: Šíření pomluvy v masmédiích může vést k **odnětí svobody až na dva roky**.

Ochrana osobnosti

Ustanovení §11 Občanského zákoníku zdůrazňuje v rámci již zmíněné ochrany osobnosti, že: „Podle přesvědčení Ústavního soudu **nelze fyzickou osobu ztotožňovat s orgánem veřejné moci**, v jehož čele fyzická osoba stojí, a to již proto, že jde nejen o **dva zcela odlišné a samostatné subjekty se zcela rozdílnou odpovědností**, ale také proto, že obecně vzato ani nedůvodná či neoprávněná výtka (kritika) organizace jako právnické osoby nezakládá implicitně zásah do osobních a osobnostních práv jejích členů (příslušníků); proto ani z hlediska ochrany ústavně zaručeného základního práva na ochranu cti a dobrého jména (čl. 10 odst. 1 Listiny základních práv a svobod) nelze ony dva subjekty slučovat nebo je vzájemně zaměňovat. (SNU, svazek 14, usn. č. 42).“

Ustanovení §11 i výkladové komentáře ještě o neslučitelnosti veřejné funkce se soukromím osoby a o její neoddělitelnosti od Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod zdůrazňují, že respekt k soukromí znamená možnost vytvářet vztahy s druhými lidmi, žít rodinným životem, který zahrnuje vztahy s příbuznými – vztahy sociální, morální, materiální.

Závěr

Nositelem lidských práv je člověk. „Protože člověk žije v sociálních vztazích, dotýká se jeho jednání i ostatních lidí a jejich práv. Právo jednotlivce je omezeno právy druhých.“

Nikdo není oprávněn k tomu, aby bral druhému **lidskou důstojnost - onen vnější pohled, jak bude vypadat v očích druhých, čest, kterou má v sobě – hodnocenou vnímáním sebeúcty.** „Důstojnost odráží osobnost člověka, vztah k sobě a vztah společnosti k němu.“

Morální, etický a politický koncept důstojnosti chápeme jako nárok každého člověka na úctu a etické zacházení. I v oblasti žurnalistiky je ohrožení lidské důstojnosti nepřípustné.

Investigativní žurnalista má být při své práci limitován přednostně danou důstojností člověka, jehož možná pochybení odkrývá.

Literatura:

GILES, David. 2012. *Psychologie médií*. Praha: Grada, 2012,

IŁOWIECKI, Maciej – ZASĘPA, Tadeusz. 2003. *Moc a nemoc médií*. Bratislava a Trnava: TUT a Veda, 2003.

MCNAIR, Brian. 2004. *Sociologie žurnalistiky*. Praha: Portál, 2004.

RŮŽIČKA, Vlastimil. 2011. *Politika a média v konzumní společnosti*. Praha: Grada, 2011.

VYBÍRAL, Zbyněk. 2008. *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. Praha: Portál, 2008,

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Děkuji za pozornost!

Doc. Mgr. Petr Žantovský, Ph.D.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons
Uveďte původ – Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní.

